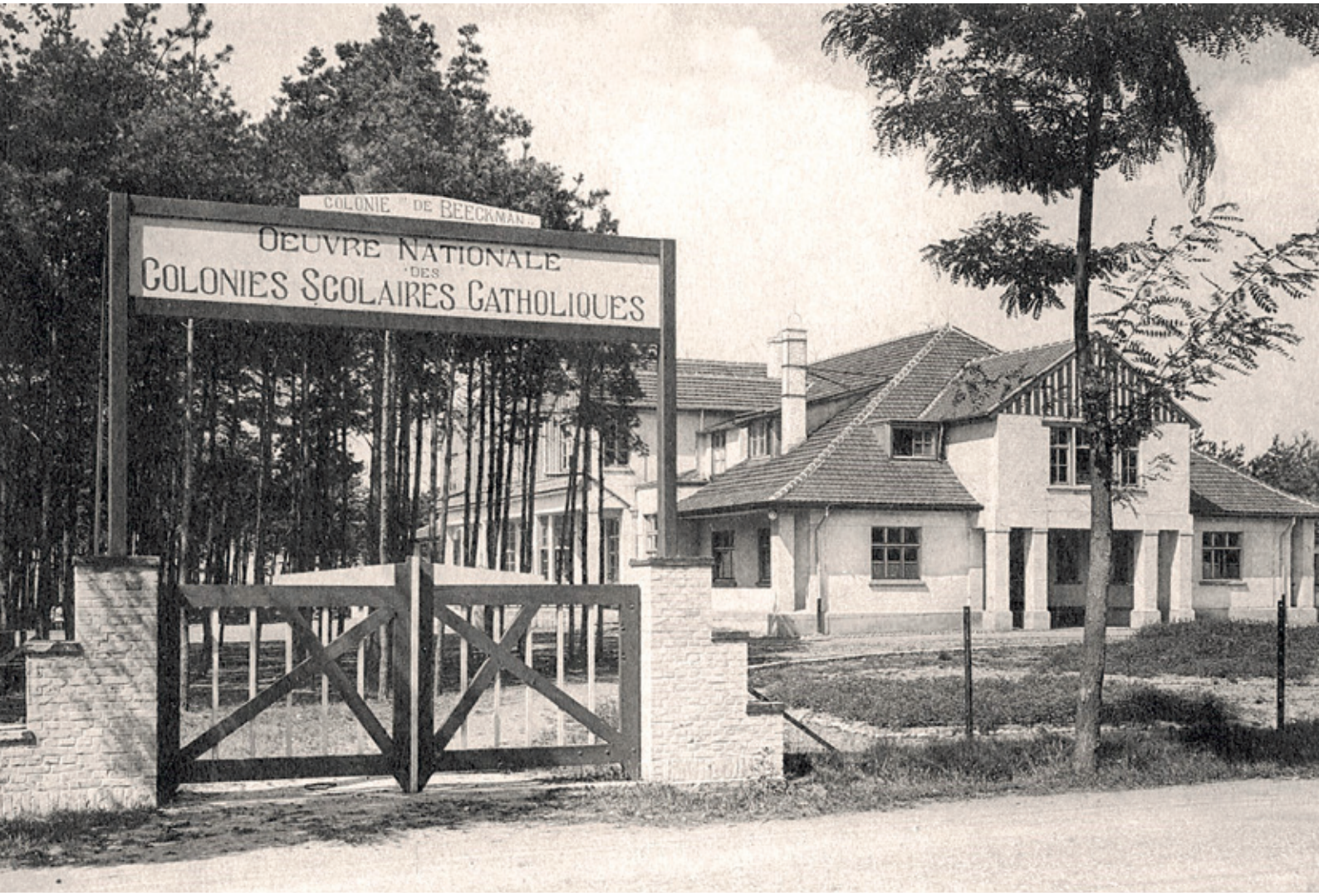
COLONIE DE BEECKMAN
OEUVRE NATIONALE
DES
COLONIES SCOLAIRES CATHOLIQUES

De schoolkolonie

Een haast vergeten opvang voor verzwakte en door oorlog of ziekte bedreigde kinderen

Paul Degraeve

'Les colonies sont l'espoir de la Belgique'[1]
Door de industrialisatie en de daarbij horende verstedelijking, verpaupering en sociale ontwrichting groeide in de negentiende en de eerste decennia van de twintigste eeuw een toenemend aantal kinderen op in ongezonde levensomstandigheden. Enkele vertegenwoordigers uit adellijke en industriële middens hebben getracht om dit via de oprichting van schoolkolonies enigszins te verhelpen.

In dit artikel behandelen wij het ontstaan van de schoolkolonies en de structuur van hun werking. Een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan de schoolkolonies die noodgedwongen werden opgericht tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daarna wordt het *Oeuvre Nationale des Colonies Scolaires Catholiques* of in het Nederlands *Het Nationaal Werk van Katholieke Schoolkolonies* en haar zogenaamde Schoolkolonie de Beeckman te As als casus gehanteerd. Naast de schoolkolonies bestonden er ook vakantiekolonies. Die vonden echter enkel in de verlofperiodes plaats en er werd ook geen onderwijs gegeven.[2]

Toen enkele jaren na de Tweede Wereldoorlog de sociale toestand van de bevolking dermate verbeterde dat er steeds minder behoefte was aan curatieve voorzieningen voor het aansterken van ondervoede en verzwakte kinderen, werd de focus verlegd naar kinderen die moeilijk opvoedbaar waren of in een moeilijke familiale omgeving moesten opgroeien. In 1980 verdween de naam 'schoolkolonie' en werd vervangen door 'Kinderopvangcentrum'. Dit artikel behandelt enkel de schoolkolonies tot 1970, de periode waarin zij hun curatieve doelstelling beoefenden.

Het programma van een schoolkolonie steunde op vijf pijlers: een verblijf in een gezonde en veilige omgeving, een aangepaste voeding, een programma van fysieke inspanning, de handhaving van een strikte hygiëne en de continuering van het onderwijs. Voor de katholieke schoolkolonies kwam daar nog een zesde pijler bij: de herkerstening. Tijdens hun verblijf werden bij de kinderen de katholieke waarden en voorschriften nog eens intensief ingepompt en via de kinderen hoopte men ook het religieuze peil bij hun familie te kunnen opkrikken.

1 Citaat uit het dagboek van een zuster die werkzaam was in een schoolkolonie. Zij wilde hiermee het belang benadrukken dat de schoolkolonies hadden in het op peil houden van de toekomstige actieve bevolking in ons land. A. Provoost, *Kinderen van de IJzer*, Scriptie van een lezing te Antwerpen op 30 september 2020.

2 'Vakantiekolonie', *Wikipedia*. 19 juli 2020. https://nl.wikipedia.org/wiki/Vakantiekolonie

Foto links: De hoofdingang van de schoolkolonie te As. Bovenaan de naam van de weldoenster naar wie deze kolonie vernoemd werd. *Foto Pascal Tognon.*

Net zoals bij het regulier onderwijs was ook de organisatie van de schoolkolonies verzuild. Naast de katholieke bestonden er ook godsdienstneutrale verenigingen (liberale en socialistische) die opvang voor verzwakte kinderen via kolonies organiseerden. Een voorbeeld is de, onder liberale impuls opgerichte, Antwerpse vereniging *Diesterweg* die reeds vanaf 1908 te Kalmthout-Heide met een volwaardige schoolkolonie van start ging.[3] Die vereniging was vernoemd naar de Duitse progressieve pedagoog Adolphe Diesterweg (1790–1866) die onder meer stelde dat onderwijs volledig los moest staan van religie. Al bij al was de katholieke zuil qua aantal opgevangen kinderen veruit de belangrijkste.

3 K. Descheemaeker, 'Diestersweg's Hulpkas voor behoeftige Schoolkinderen te Antwerpen', *Vlaamse Stam*, 55 (2019) 311–314.

Extra behoefte aan schoolkolonies tijdens de Groote Oorlog

De vijandelijkheden tijdens de Eerste Wereldoorlog hebben gedurende een vijftal jaar de noodzaak gecreëerd om over te gaan tot de inrichting van (oorlogs-)schoolkolonies, zowel voor kinderen uit niet-bezet als bezet België.

Wanneer onze troepen zich in oktober 1914 achter de IJzer terugtrokken, werden haast alle scholen in het niet-bezet gebied omgevormd tot verblijven voor de soldaten of werden er gewonden in onder gebracht. Anderzijds werden de onderwijzers massaal opgeroepen om hun dienstplicht te vervullen. De voortdurende bombardementen zorgden bovendien voor een onveilige situatie. De voortzetting van het vooroorlogse onderwijs werd *quasi* onmogelijk. Indien er toch nog onderwijs werd aangeboden, vond dat plaats in noodgebouwen buiten de dorpskernen. Daarbij komt nog dat veel ouders hun kinderen liever veilig thuis hielden, waar ze meteen ook het werk van hun gemobiliseerde vader of broers zo veel als mogelijk konden overnemen.

Om de kinderen weg te houden van de straat en het oorlogsgevaar werd in april 1915 een poging ondernomen om een lokale en algemene hervatting van de lessen te organiseren. Het resultaat was echter minimaal waarna de overheid, op aandringen van koningin Elisabeth, een onderwijsplan uitwerkte.

Om de kinderen weg te houden van de straat en het oorlogsgevaar werd in april 1915 een poging ondernomen om een lokale en algemene hervatting van de lessen te organiseren. Het resultaat was echter minimaal,

waarna de overheid, op aandringen van koningin Elisabeth, een onderwijsplan uitwerkte. In iedere dorp moest minstens op één locatie onderwijs worden gegeven, desnoods in afgelegen boerderijen, barakken of tenten. De kinderen voor wie men de veiligheid niet kon garanderen, zouden worden ondergebracht in buitenlandse schoolkolonies. De kinderen uit de dorpen het dichtst bij het front en kinderen van wie de ouders onvoldoende bestaansmiddelen hadden, kregen hierbij voorrang.[4]

In de tweede helft van mei 1915 vertrok vanuit Veurne een eerste treinkonvooi met 152 meisjes en 148 jongens. Er werd nog eens gestopt te Adinkerke waar ze een laatste groet kregen van koningin Elisabeth die aan elk kind een stuk chocolade overhandigde. Allemaal kinderen zonder ouders die er geen idee van hadden waar ze naartoe gingen. Aan hun ouders werd gezegd dat ze maar een paar maanden zouden wegblijven, 'tot de oorlog gedaan was'. Het zouden uiteindelijk jaren worden. Op 18 mei kwamen de kinderen, begeleid door vijf onderwijzers en veertien

4 'De kinderen van de IJzer', *WO1.be*. 4 januari 2018. http://www.wo1.be/nl/nieuws/61586/de-kinderen-van-de-ijzer

Maaltijd bij de aankomst van een groep Belgische kinderen te Saint-Sulpice op 2 juni 1915. *Foto G. Kuyle. https://oorlogskantschool.wordpress.com/schoolkolonies-2/. Archief Exilium.*

religieuzen, aan in het station Gare du Nord in Parijs. Zij werden er onder meer verwelkomd door senator baron François Empain en volksvertegenwoordiger Emile Brunet die door de regering waren aangesteld als coördinatoren voor de kinderopvang in de regio rond Parijs. Daarna ging het per bus naar Saint Sulpice, een leegstaand priesterseminarie waar zij opgevangen werden door de Franse hulporganisatie *l'Oeuvre du Secours de Guerre* en waar zij medisch werden onderzocht. Na een verblijf van enkele dagen konden de eerste kinderen hun intrek nemen in hun schoolkolonies. De jongens en de meisjes, de broers en de zusjes, werden van elkaar gescheiden (dat zou later zo veel mogelijk vermeden worden). De meisjes kregen een leegstaand klooster toegewezen in de Rue de la Santé in het veertiende arrondissement van Parijs. Het klooster lag in een groene omgeving en beschikte over een moestuin en een boomgaard. Het gebouwencomplex bestond uit een *châtelet* (kasteeltje) en een schoolgebouw waar de kinderen naar de mis gingen en les kregen. De jongens kregen onderdak in Le Moulin de Brétèche te Garches en Champlan, een twintigtal kilometer van Parijs gelegen. De infrastructuur van die kolonie was echter zo gebrekkig dat de kolonie reeds op 6 oktober 1915 naar het 30 kilometer verder gelegen Nanterre verhuisde. Naast het onderricht in het Frans werd er op toegezien dat de kinderen ook hun Nederlands onderhielden, zodat ze de band met het thuisfront niet zouden verliezen.[5]

Wegens het succes van het eerste transport werd de overheid geconfronteerd met een massale aanvraag tot opname, waardoor de schoolkolonies in de omgeving van Parijs al snel volzet werden en er naar Normandië diende uitgeweken te worden. In totaal ontstonden er op Frans grondgebied 50 schoolkolonies met gemiddeld 120 tot 150 kinderen, samen 6.000 tot 7.000 *petits Belges*. Het waren voornamelijk de dorpspastoors die een belangrijke rol speelden bij de rekrutering van de kinderen die in aanmerking kwamen voor opvang in een schoolkolonie. Maar ook hulporganisaties zoals *Aide Civile Belge* en het Schotse *Rode Kruis*, onder leiding van Georgie Fyfe, zorgden voor de ophaling van kinderen in afgelegen dorpen om ze tijdelijk in een *refuge* op te vangen in afwachting van een nieuw treinkonvooi. Men rekruteerde zowel meisjes als jongens in de leeftijdscategorie van drie tot zestien jaar.

In Frankrijk zelf werden de schoolkolonies opgericht door zowel private hulporganisaties, zoals *Aide Civile Belge, l'Oeuvre des Enfants des Flandres (Kinderen van Vlaanderen), l'Oeuvre des Enfants de la Frontière (Kinderen van de Grens)* en *Le Foyer Ecossais*, als de door Belgische overheid opgerichte hulporganisatie *Les Enfants de l'Yser (Kinderen van de IJzer)*.[6] De schoolkolonies werden in de meeste gevallen ondergebracht in kastelen, oude scholen, hotels, boerderijen, leegstaande kloosters of fabrieksgebouwen die men in bruikleen kreeg of huurde. De kinderen in die buitenlandse schoolkolonies werden steeds begeleid door Belgische leerkrachten en religieuzen. Zo kon het onderwijs in de moedertaal van de kinderen gewaarborgd worden en konden zij dag en nacht op de zorg van de zusters rekenen.

De Franse overheid financierde de door de Belgische overheid opgerichte kolonies via de uitkering van een toelage per opgevangen kind. Particulieren, hulporganisaties en het *Belgian Relief Fund* vulden die inkomsten aan met giften. Aan de ouders daarentegen werd geen enkele financiële bijdrage gevraagd. Zelfs voor de kleding werd in de kolonie gezorgd (meestal uniformen).[7]

5 A. Provoost, *Kinderen van de IJzer* (Amsterdam 2021) synopsis pagina's 1–4.

6 G. Kuyle, 'Les Enfants de L'Yser', *In Flanders Fields Kenniscentrum*. https://www.inflandersfields.be/nl/kenniscentrum/les-enfants-de-lyser/

7 G. Kuyle, 'Schoolkolonies', *Exilium Children of the little corner never conquered. https://oorlogskantschool.wordpress.com/schoolkolonies-2/*

Niet alleen in Frankrijk werden kinderen opgevangen. Ook Zwitserland, dat tijdens de oorlog strikt neutraal bleef, herbergde vanaf 1914 kinderen uit niet-bezet België. De opvang in Zwitserland was een initiatief van Mary Widmer-Curtat, filantroop en vriendin van koningin Elisabeth. Met het door haar opgerichte Comité Central de Secours aux Réfugiés Belges kon zij de opvang waarborgen voor een gedeelte van de kinderen die door de Schotse verpleegster Georgie Fyfe werden gerekruteerd. In de beginperiode werden de kinderen ondergebracht bij gastgezinnen en kregen zij onderwijs in de reguliere Zwitserse scholen. De grote aanvoer van kinderen uit de Westhoek en Wallonië zorgde echter voor capaciteitsproblemen. Dankzij de financiering door de Amerikaanse Rockefeller Foundation konden enkele echte

De school van de koningin *Charles-Théodore* te Wulveringem. Deze school werd genoemd naar de jongste zoon van koningin Elisabeth, de latere regent van België. *Foto Wiki Common.*

schoolkolonies worden opgericht. Zo ontstonden een vijftal instellingen, onder meer in het kanton Fribourg: het kasteel van Vaulruz (voor 130 jongens), de Villa Saint-Joseph Le Guintzet in Fribourg (voor 85 meisjes), het Instituut van Villars-les-Joncs bij Fribourg (60 jongens) en de New Villa La Pouponnière in Fribourg (54 kleine kinderen, met een kleuterschool). De kinderen kregen er les in het Frans en het Nederlands. In de buurt van Vaulruz werd eind 1917 ook een technische school opgericht. De oudere meisjes van het *Institut Saint-Joseph* kregen een culinaire opleiding en hielpen dan ook bij de bereiding van de maaltijden. De vorstin was zo nauw bij de realisatie van dat plan betrokken dat de kinderen die richting Zwitserland vertrokken de 'kinderen van de koningin' werden genoemd. Er zouden in Zwitserland uiteindelijk enkele duizenden Belgische kinderen worden opgevangen.[8]

Vele gezinnen in de Westhoek weigerden echter hun kinderen zo ver weg te sturen. Het enige alternatief was de oprichting van schoolkolonies in het uiterste westelijke deel van België, op veilige afstand van de vuurlinie. In juli 1915 werd, onder impuls van koningin Elisabeth en met medewerking van gravin van den Steen de Jehay (voorzitster van de hulporganisatie *Aide Civil Belge*) en van de Schotse verpleegster Georgie Fyfe, het plan opgevat om twee scholen op te richten te Wulveringem, een dorp gelegen in de omgeving van Veurne op slechts enkele kilometers van de Franse grens. De scholen werden genoemd naar de jongste kinderen van de koningin: *Marie-José*, bedoeld voor jongens en meisjes tussen drie en acht jaar oud, en *Charles-Théodore*, bedoeld voor kinderen tussen acht en vijftien jaar. De scholen kregen heel toepasselijk de naam 'De scholen van de koningin' refererend naar de relevante inbreng van koningin Elisabeth. De kolonie bestond uit twee houten schoolpaviljoenen die onderling waren verbonden door houten loopbruggen. Tussen de paviljoenen kwam er een bakstenen gebouw voor de algemene diensten en een kapel. Op 15 augustus 1915 ging de school *Marie-José* van start en op 2 september 1915 volgde *Charles-Théodore*. Het aantal kinderen steeg zienderogen. Van 40 kinderen bij de opstart werden er eind mei 1916 reeds 500 kinderen opgevangen. In 1918 waren er meer dan 600 kinderen ondergebracht. Wanneer op het einde van 1917 het aantal aanvragen de capaciteit van de infrastructuur drastisch oversteeg, werd gestart met een filiaal in de Noord-Franse stad Bailleul dat 200 kinderen zou herbergen. Koningin Elisabeth gebruikte haar koninklijke machtspositie om de nodige kredieten los te peuteren. De koningin bezocht ook regelmatig de kolonie, soms in het gezelschap van haar echtgenoot koning Albert I. Haar dochter Marie-José deed er zelfs haar eerste communie. De koningin bracht soms hoge gasten mee, zoals de Franse president Poincaré op 13 maart 1916 en de Italiaanse koning Victor-Emmanuel III op 30 september 1917. Bij gelegenheid fungeerden de scholen ook als vergaderplaats voor besprekingen met een internationaal karakter. Zo vond er op 30 augustus 1918 de officiële aankondiging plaats van de oprichting van een internationaal comité voor de wederopbouw van de Leuvense universiteitsbibliotheek. Het personeel bestond uit onderwijzers, juffrouwen en zusters die instonden voor de verzorging en enkele Belgische militairen die zorgden voor de veiligheid. Een militaire arts was verantwoordelijk voor de gezondheid. Het onderricht trachtte zoveel mogelijk het normale en toenmalige leerprogramma van het lager onderwijs te respecteren. Jongens en meisjes kregen samen les, maar hadden vanaf begin 1916 een gescheiden speelplaats. De oudste kinderen kregen niet alleen onderricht, sport en spel, maar moesten ook meehelpen met dagelijkse taken, zoals in de keuken of in de tuin. De koningin volgde alles

8 T. Trachet, 'Zwitserse hulp voor kinderen uit de Westhoek', *VRTNEWS*. 11 juni 2015. https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2015/06/11/zwitserse_hulp_voorkinderenuitdewesthoek-1-2363036/

nauwgezet op. Ze zag erop toe dat de kinderen een godsdienstige opvoeding kregen, dat er Nederlands gesproken werd en dat er een strenge hygiëne in acht genomen werd.[9] De ouders mochten hun kinderen naar believen gaan bezoeken.

Medio 1919 verlieten de kinderen de buitenlandse kolonies en keerden terug naar huis, waar zij geconfronteerd werden met hun familieleden die zij vaak nauwelijks herkenden. De kolonie van Wulveringem werd in 1919 overgedragen aan het *Nationaal Werk voor Kinderwelzijn (NWK)*. In een eerste fase werd er opvang voorzien voor hulpbehoevende kinderen uit de verwoeste regio's. Daarna vonden Russische kinderen, die hun vaderland wegens de revolutie ontvlucht waren, hier een onderkomen. In 1922 kwamen de gebouwen in privaat bezit.[10]

Medio 1919 verlieten de kinderen de buitenlandse kolonies en keerden terug naar huis waar zij geconfronteerd werden met hun familieleden die zij vaak nauwelijks herkenden

Ook de stedelijke gebieden in bezet België werden tijdens de Eerste Wereldoorlog met een ingrijpend voedseltekort geconfronteerd en er ontstond een grote nood aan opvang voor verzwakte kinderen. Dit resulteerde in de oprichting van een groot aantal nieuwe schoolkolonies. Zo gingen vanaf 1916 enkel in de streek rond Antwerpen 24 nieuwe schoolkolonies van start. Het initiatief voor de oprichting van die schoolkolonies lag voornamelijk bij het *Nationaal Hulp- en Voedingscomité*. De kolonies vonden vaak onderdak in verlaten kastelen van gevluchte eigenaars. Na de beëindiging van de vijandelijkheden keerden die eigenaars echter terug en moesten de meeste van die kolonies noodgedwongen hun deuren sluiten.[11]

Schoolkolonies in het interbellum

Casus: Het Nationaal Werk voor Katholieke Schoolkolonies

Kinderen die, onder meer door de ontberingen tijdens de oorlogsjaren, verzwakt waren konden echter ook na de Eerste Wereldoorlog in de overgebleven en nieuw opgerichte schoolkolonies terecht. Zij werden gerekruteerd in de leeftijdscategorie van zes tot veertien jaar en werden via verschillende kanalen geselecteerd. Tijdens hun huisbezoeken bekeken de verpleegsters van het *Nationaal Werk van Kinderwelzijn* niet enkel de borelingen, maar ook de andere kinderen van het gezin. Verder kwamen er aanmeldingen via het medisch schooltoezicht, de huisartsen, de mutualiteiten en de commissie van openbare onderstand. Voor de katholieke kolonies werden er eveneens kandidaten aangebracht door de dorpspastoors en door de, met dit doel opgerichte, parochiale comités. Net vóór het vertrek moesten de geselecteerden nog een medisch onderzoek ondergaan, waarbij onder andere werd nagegaan of de kinderen ondertussen

9 *Inventaris Onroerend Erfgoed Vlaanderen*. https://inventaris.onroerenderfgoed.be/

10 'School van de Koningin', *Wikiwand*. 16 november 2020. https://www.wikiwand.com/nl/School_van_de_Koningin

11 K. Descheemaeker, *Diestersweg's Hulpkas voor behoeftige Schoolkinderen te Antwerpen'*, Vlaamse Stam, 55 (2019) 314.

geen besmettelijke ziekte hadden opgedaan. Ook werd gecontroleerd of zij luizenvrij waren.[12] De mutualiteiten droegen voor het grootste deel de verblijfskosten.

Op 26 juli 1921 werd de *vzw L' Oeuvre des Colonies Scolaires de l' Agglomération Bruxelloise (Werk van Katholieke Schoolkolonies van de Brusselse Agglomeratie)* opgericht. Reeds in 1926 veranderde de vzw haar naam in het meer algemene *Oeuvre Nationale des Colonies Scolaires Catholiques (Nationaal Werk der Katholieke Schoolkolonies)*. Informeel werd de organisatie Het Werk genoemd. Verder in dit artikel zullen wij gemakshalve ook die meer hanteerbare benaming gebruiken.[13]

Het Werk startte haar activiteiten met de aankoop van een villa te Averbode en de huur van een accommodatie te Sankt-Vith. Bij beiden moesten ingrijpende verbouwingen gebeuren aan de infrastructuur om te voldoen aan de erkenningsvoorwaarden van het N*ationaal Werk van Kinderwelzijn*. Hier was uiteraard kapitaal voor nodig. Voor de werving van de nodige fondsen werd meteen na de oprichting gestart met een beschermingscomité, met als presidente, de weldoenster bij uitstek, barones de Beeckman. De overige leden werden voornamelijk in adellijke kringen gerekruteerd.[14] Barones de Beeckman wist zo op korte tijd een kapitaal van 300.000 frank bijeen te sprokkelen. Dat bedrag bleek al snel ontoereikend en moest aangevuld worden met bijkomende donaties. Zo kon een weldoener een gift doen van 250 frank (de opvangkost van een kind gedurende een maand) of van 1.000 frank (de opvangkost van alle kinderen gedurende een dag). Verder werd op 9 oktober 1926 een obligatielening voor een kapitaal van 500.000 frank uitgeschreven.[15]

Zoals het een katholieke organisatie destijds betaamde werd de opvang van meisjes en jongens strikt gescheiden. De opvang gold voor kinderen in de leeftijdscategorie van zes tot veertien jaar. Kleuters werden nog niet opgevangen.

Op 29 januari 1923 werd dus te Averbode de villa Arthur Sieben op een terrein van circa 1 hectare aangekocht.[16] Het werd de schoolkolonie voor de meisjes, terwijl de jongens te Sankt-Vith een onderkomen vonden. Al in 1925 bood zich de mogelijkheid aan om het terrein met de voormalige officiersgebouwen van de militaire vliegschool te As aan te kopen. Die kolonie was bedoeld voor de opvang van de jongens en zou de kolonie in Sankt Vith vervangen.

Vanaf 1930 werd het kasteel Robiano te Tervuren gehuurd voor de opvang van kleuters, zowel jongens als meisjes. In 1951 werd het kasteel (eigendom van graaf E. Hermicourt de Grunne) met de bijhorende grond aangekocht.[17] In 1948 kocht de organisatie het kasteel en domein van Barones Vander Straeten-Waillet te Serinchamps. Na de nodige ingrijpende verbouwingen kon het kasteel met Pasen 1950 de eerste (meestal Waalse) meisjes opvangen. In 1955 werd de organisatie bij testamentaire beschikking eigenaar van het kasteel van Poeke met bijhorend domein dat ingericht werd als vakantiekolonie (dus geen echte schoolkolonie) voor probleemkinderen. Op 1 oktober 1977 werd de eigendom onteigend door de gemeente Aalter. Wanneer bovenstaande eigendommen onvoldoende capaciteit boden, werd ook (meestal tijdelijk) gebruik gemaakt van locaties op huurbasis die vaak grondig voor de opvang moesten aangepast worden. Bij onvoldoende opvangmogelijkheden kon *Het Werk* ook terecht bij kloosterorden of

12 J. Lantmeeters, Vliegveld Asch (Genk 2017) 220.

13 Al vanaf 1917 werden door het *Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit* kolonies georganiseerd waar ondervoede en verzwakte kinderen gedurende een korte tijd konden aansterken. Niettegenstaande de grote nood die ook in de jaren na de Eerste Wereldoorlog bleef bestaan had *Het Werk* gewacht tot 1921 om van start te gaan. Dat had alles te maken met de wet op de vzw's die vanaf 27 juni 1927 van kracht werd. De wet maakte het namelijk mogelijk dat een organisatie giften kon ontvangen en eigendommen kon bezitten, voor *Het Werk* een absolute voorwaarde om een permanent net van schoolkolonies te kunnen uitbouwen.

14 P. Tognon, *Kolonie de Beeckman, Asch* (As 2020) 21.

15 P. Tognon, *Kolonie de Beeckman, Asch* (As 2020) 37.

16 'Schoolkolonie met siertuin van oudere villa', *Agentschap Onroerend Erfgoed 2021. https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/*134521

17 Het kasteel dankte zijn naam aan de familie die het in de tweede helft van de achttiende eeuw bewoonde. 'Kasteeldomein de Robiano', *Agentschap Onroerend Erfgoed* 2021. https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42772

De obligatielening van het *Nationaal Werk voor Katholieke Schoolkolonies*.
Onderaan de coupon waarmee de jaarlijkse rente geïnd kon worden. *Foto Pascal Tognon.*

seminaries. Zo werden er onder meer kleine schoolkolonies opgericht bij de *Paters Redemptoristen* te Essen, bij de *Zusters van het Heilig Hart* te Overijse, in het Grootseminarie te Mechelen, in de abdij van Westmalle en in het kloosterhuis van Rochefort.[18]

Op 11 juni 1970 veranderde de naam van *Het Werk* in *Dunes et Bruyères* of *Duinen en Heide.*

In het begin waren de kinderen die te Averbode en te As opvang kregen afkomstig uit Brussel en de gemeenten in de wijde omgeving (en kon men als wederdienst rekenen op subsidiëring vanuit de lokale overheden), maar al snel werd de rekrutering uitgebreid tot het ganse Belgische grondgebied. *Het Werk* won snel aan belang binnen de sector van de schoolkolonies. In 1923 werden 1.766 kinderen opgevangen. Het jaar daarop steeg dat aantal tot 3.143. De verblijfskosten ten laste van de ouders waren, dankzij de tussenkomst van de mutualiteiten zo minimaal, dat zij nooit een belemmering voor een opvang waren. Niet gedekt waren het vervoer en de kleding. Het vervoer kon grotendeels betaald worden via spaaracties in de school of via omhalingen in de kerk. Vele parochiecomités hadden een kleedkamer geopend, zodat de kinderen bij hun vertrek degelijke kledij meekregen.

Casus: de Colonie barones de Beeckman[19]

Het ontstaan van de schoolkolonie te As is onlosmakelijk verbonden met de bouw van de verblijven voor de officieren van de lokale vliegschool. Begin 1917 begon de Duitse bezetter namelijk met de aanleg van een vlieg- en schietschool te As.[20] Meteen na de wapenstilstand nam het Belgisch leger het vliegveld over. Het zou echter geen lang leven beschoren zijn. De militaire overheid vreesde dat het vliegplein zou ingesloten worden door de alsmaar groeiende infrastructuur van de opkomende mijnindustrie en dat daardoor elke nodige uitbreiding van de vliegschool in de toekomst onmogelijk zou zijn. Op 25 september 1924 verhuisde de vliegschool dan ook naar Wevelgem en de gebouwen te As kwamen leeg te staan.[21] Emilie Wittouck zag, via huwelijk barones de Beeckman, meteen de kans om haar droom, de opvang van behoeftige meisjes, te realiseren. *Het Werk* gaf haar akkoord om in de vrijgekomen infrastructuur een nieuwe schoolkolonie op te richten en in het voorjaar van 1925 werden de voormalige officiersverblijven gekocht. Voor die aankoop verkocht barones de Beeckman het westelijk deel van haar domein Hengelhoef en schonk ze de opbrengst integraal aan *Het Werk*. De infrastructuur werd aangepast en er kwam onder meer een slaapzaal met een maximum capaciteit van 170 bedden. Ook kwam er een speelzaal waar bij slecht weer de turnlessen konden doorgaan. Er kwamen sanitaire voorzieningen met lavabo's, voet- en ligbaden en (buiten-)toiletten. Verder werden er nog klaslokalen, een infirmerie, verblijven voor de zusters en het personeel, een administratieve ruimte, een keuken, een wasplaats en een woonruimte voor de conciërge/klusjesman ingericht.[22] Een van de bijgebouwen werd getransformeerd tot kapel annex woning voor de rector-pastoor. Als erkentelijkheid voor de inzet en de financiële inbreng van barones de Beeckman werd de kolonie naar haar vernoemd.

Op 11 juni 1927 werd een contract ondertekend met de *Dochters van Liefde* (beter bekend als de *Zusters van Sint Vincent de Paul*), waarin werd overeengekomen dat er minimaal vier zusters te As aanwezig zouden zijn om het bestuur van de kolonie waar te nemen.[23] Verder bestond het personeel uit vier kinderverzorgsters, een verpleegster, een schoolhoofd en twee

18 P. Tognon, *Kolonie de Beeckman, Asch* (As 2020) 64.

19 'Fernand de Beeckman', *Wikipedia*. 27 februari 2021. https://nl.wikipedia.org/wiki/Fernand_de_Beeckman

20 J. Lantmeeters, *Vliegveld Asch* (Genk 2017) 18. Voor de aanleg van het nieuwe vliegveld werd gekozen voor de heidevlakte van As omdat het een hoger gelegen terrein was met een spoor- en wegennet dat een snelle verbinding met het front en het thuisland bood. Verder kon uit de nabijgelegen mijn van Waterschei (die wegens onvoldoende rentabiliteit in oktober 1916 was stilgelegd) heel wat bruikbaar materiaal voor de aanleg geroofd worden.

21 J. Lantmeeters, *Vliegveld Asch* (Genk 2017) 212.

22 P. Tognon, *Kolonie de Beeckman, Asch* (As 2020) 34–35.

23 P. Tognon, *Kolonie de Beeckman, Asch* (As 2020) 39–41. De gemeenschap van de Dochters van Liefde werd in 1633 te Parijs opgericht door Vincent de Paul en Louise Legras-de Marillac. Hun kledij was gekenmerkt door hun brede kappen die wij kennen uit de films van Louis De Funès. .

Klaar voor de dagelijkse wandeling onder het toeziend oog van de *Zusters van Vincentius a Paulo* met hun opmerkelijke kappen.
Promotionele foto van het Nationaal Werk voor Katholieke Schoolkolonies

onderwijzeressen en de pastoor/rector, verantwoordelijk voor het godsdienstonderwijs, de dagelijkse H. Mis en de gebedsstonden. Enkele dames zorgden voor de keuken en het onderhoud.

In oktober 1927 kon gestart worden met de eigenlijke opvang. In 1928 verbleven er te As 425 kinderen, goed voor 21.513 verblijfsdagen.[24]
De verblijfsduur besloeg drie maanden, maar kon tweemaal voor eenzelfde tijdspanne verlengd worden. Het was de bedoeling dat de kinderen in die tijd vier tot zeven kilo zouden aankomen. Iedere week werd dan ook de lengte en het gewicht nauwkeurig genoteerd. De kinderen kregen gezonde maar stevige maaltijden voorgezet. Zowel 's middags als 's avonds kregen ze aardappelen, groenten en vlees geserveerd.

De dagindeling in de kolonie zag er als volgt uit:
6.00u Opstaan en wassen – 6.30u H. Mis in de kapel – 7.15u Gebed en stevig ontbijt – 8.00u Speeltijd in de dennenbossen – 9.00u Godsdienstles – 9.30u Gebed en onderwijs – 10.30u Ochtendgymnastiek – 11.00u Gebed en onderwijs – 12.00u Gebed en middagmaal – 13.00u Te bed voor de platte rust – 14.00u Speeltijd in de dennenbossen – 14.30u Gebed en

24 De kolonie te As was bedoeld voor de opvang van jongens. Het droombeeld van barones de Beeckman was echter een opvangcentrum voor meisjes. Om haar toch enigszins tegemoet te komen besloot *Het Werk* dat er de eerste vijf jaar (tot 1932) te As meisjes opgevangen zouden worden en dat de jongens voor diezelfde periode naar Averbode dienden te verhuizen.

onderwijs – 15.30u Gebed en vieruurtje – 16.00u Wandeling – 18.15u Voetbad – 18.30u Gebed en avondmaal – 19.00u Vrij spelen – 19.45u Gebed en bezinning – 20.00u Wassen en slapen.
Gedurende drie uur per dag kregen de kinderen onderwijs. De kolonie beschikte hiervoor over twee leslokalen, een voor het onderricht in het Nederlands en een voor het onderwijs in het Frans. De lessen werden echter bij voorkeur in open lucht gegeven. Enkel bij regenweer en extreme koude werd van de lokalen gebruik gemaakt.

Voetwassing in de kolonie van Sankt Vith. Het regelmatig wassen van de voeten werd geacht bijzonder heilzaam te zijn voor de algemene gezondheid. *Foto Pascal Tognon.*

De meeste aandacht ging uit naar het godsdienstige en naar de fysieke activiteiten voor de kinderen. Het turnen en spelen gebeurde zoveel mogelijk in open lucht. Zo kregen de meisjes om de drie dagen een schopje in de hand waarmee zij een put moesten graven om die dan op het einde van de sessie weer dicht te gooien.[25]

Na de afgesproken periode van vijf jaar stopte in 1932 de opvang van meisjes en werd As een schoolkolonie voor jongens. Die wissel bracht heel wat aanpassingen aan de infrastructuur en de werking met zich mee. Er kwam een boerderij met veestapel en een gedeelte van het domein werd omgevormd tot landbouwgrond. De zorg voor dieren en gewassen werd volledig uitgevoerd door de koloniegasten. Eén speelzaal werd getransformeerd tot een werkhuis waar de opgevangen knapen hun technische vaardigheden konden bijwerken.[26]

25 P. Tognon, *Kolonie de Beeckman, Asch* (As 2020) 51–53.

26 Idem, *Kolonie de Beeckman, Asch,* 69–73.

De kinderen moesten zoveel mogelijk hun spieren gebruiken. Vandaar dat de meisjes dagelijks putten moesten graven die zij bij het einde van de sessie weer moesten dicht gooien. *Foto Pascal Tognon*

De schoolkolonie Barones de Beeckman tijdens de tweede wereldoorlog

Met de Tweede Wereldoorlog deed ook de honger haar intrede. Honger die zich voornamelijk in grootstedelijke agglomeraties liet gevoelen en die heel wat kinderen verzwakte. De aanvragen voor opvang groeiden gestaag en er ontstonden lange wachtlijsten. Waar er normaal te As opvang was voor 70 jongens, liep dat aantal in de oorlogsjaren op tot 120.

Met de Tweede Wereldoorlog deed ook de honger haar intrede. Honger die zich voornamelijk in grootstedelijke agglomeraties liet gevoelen en die heel wat kinderen verzwakte. De aanvragen voor opvang groeiden gestaag en er ontstonden lange wachtlijsten.

Na de capitulatie van België kwam het systeem van voedselrantsoenering in voege. Gelukkig kregen de kinderen op de kolonie een dubbel rantsoen. Ook *Winterhulp* bood een aanvulling op de voedselvoorziening. Vooral de

bevoorrading van de nodige porties vlees vormde een probleem. De Duitsers hadden de paarden en een groot deel van de koeien en varkens opgeëist. De resterende koeien moesten zorgen voor de melk en kwamen dus niet voor de slacht in aanmerking. De eigen boomgaard en groentetuin zorgden gelukkig wel voor voldoende fruit en groenten.

Door de gereduceerde voedselvoorziening moest men de doelstelling qua gewichtstoename bijstellen. De oorspronkelijke vier à zeven kilo werd herleid tot twee à drie kilo. Ook de termijn om die doelstelling te halen werd ook alsmaar langer. Waar vroeger een opvang van drie maanden voldoende was, had men nu voor de meeste kinderen een kuur van zes à negen maanden nodig.[27]

Vanaf 27 mei 1942 riskeerden joodse jongens naar de concentratiekampen gedeporteerd te worden. Hun ouders zochten hulp, ook bij de schoolkolonies. Vermoedelijk konden in de kolonie van As enkele tientallen joodse kinderen uit Brussel onderduiken. Dat moest echter in de grootste geheimhouding gebeuren en slechts enkele leden van het personeel waren hiervan op de hoogte. Dat was niet makkelijk. Hoe moest men uitgeleggen dat de maximum verblijfsduur negen maanden was terwijl die kinderen gedurende jaren in de kolonie verbleven? Hoe moest de besnijdenis verborgen worden tijdens het baden? Hoe kon men verklaren dat die jongens het weliswaar tot misdienaar konden schoppen, maar nooit te communie gingen? Bij Duitse controles moesten alle jongens op een rij gaan staan, de broek naar beneden. Gelukkig werd de directrice tijdig getipt over die controles. Zo kon men de joodse kinderen nog snel naar een schuilplaats brengen.[28]

27 P. Tognon, *Kolonie de Beeckman, Asch* (As 2020) 77–82.

28 Tijdens de bouw door de Duitsers van het vliegveld te As in de Eerste Wereldoorlog werden de gebouwen onderling verbonden door gangen waardoor de nutsleidingen liepen. De Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden echter geen weet van het bestaan van die gangen. Zij fungeerden dan ook als de schuilplaats bij uitstek voor de Joodse kinderen.

De omschakeling en het einde van de oorspronkelijke doelstellingen van de schoolkolonie

De eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog kwam de kolonie te As in woelig vaarwater terecht. Wegens een tekort aan voedsel en een achterhaalde infrastructuur dreigde het *Nationaal Werk van Kinderwelzijn* herhaaldelijk haar erkenning voor de kolonie in te trekken. Door de uitbouw van het aantal sociale voorzieningen en de hiermee gepaard gaande verbetering van de levensstandaard halveerde het aantal aanmeldingen in de vijftiger en zestiger jaren. Aangezien de kolonie door het *Nationaal Werk van Kinderwelzijn* gesubsidieerd werd op basis van het aantal ligdagen, dreigde er grote geldnood. Om de onderbezetting op te vullen, kwam er het besluit om tijdens de zomermaanden geen verzwakte kinderen meer op te vangen en om over te schakelen naar de formule van de vakantiekolonie met een mogelijke opvang voor 100 kinderen. Om toch maar wat inkomsten te genereren, werd op een bepaald ogenblik de infrastructuur zelfs voor jeugdbewegingen ter beschikking gesteld.

Om de verminderde instroom van verzwakte kinderen vanuit het Brusselse te compenseren, kwam er het besluit om ook lokaal te rekruteren. De bedoeling was om ook opvang te voorzien voor kinderen die in moeilijke familiale omstandigheden moesten opgroeien. Met de oorspronkelijke termijn van drie maanden werd ook inventief omgegaan. Veel van die kinderen verbleven gedurende jaren in de kolonie. Zij werden voornamelijk aangemeld via de pastoors, de lokale basisscholen of zelfs via lokale verenigingen. Om broertjes en zusjes samen te kunnen opvangen, werd afgestapt van de scheiding jongens en meisjes. Vanaf 1957 konden ook kleuters vanaf de leeftijd van 2,5 jaar in de kolonie terecht en werd er zelfs een kleuterklas opgericht.

In 1954 verlieten de zusters de kolonie en verving een lekenbestuur de religieuze directie.[29] De kolonie van As zou als kinderopvangcentrum nog blijven bestaan tot 2003. Het oorspronkelijke doel, het opvangen en het laten aansterken van verzwakte en door ziekte bedreigde kinderen, verdween echter steeds meer naar de achtergrond. De vernieuwde werking van de vroegere schoolkolonies valt echter buiten het opzet van dit artikel.

29 P. Tognon, *Kolonie de Beeckman, Asch* (As 2020) 109–119.

Aan de slag

In de loop der jaren werden duizenden hulpbehoevende kinderen via de kolonies opgevangen, niet enkel uit een stedelijke omgeving maar ook uit de plattelandsgemeenten. Het Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving (KADOC) te Leuven bezit een uitgebreid archief over de katholieke schoolkolonies.[30] Voor de godsdienstneutrale kolonies kan men onder meer terecht bij het Liberaal Archief te Gent (LIBERAS).[31] Ook in de archiefstukken van het Ministerie van Binnenlandse zaken (Algemeen Rijksarchief van België) kan je heel wat informatie over geplaatste kinderen en personeelsleden in de schoolkolonies vinden.[32] Voor het opzoeken van personen die tijdens de Eerste Wereldoorlog in een schoolkolonie verbleven, verwijzen wij naar de naamlijsten op de website van Exilium[33] en naar het kenniscentrum op de website van *In Flanders Fields Museum*.[34] Op de website van het Instituut voor Sociale Geschiedenis (AMSAB) is heel wat fotomateriaal te vinden. Die archieven bieden heemkringen en erfgoedverenigingen interessante bronnen bij het zoeken van mogelijke koloniegasten uit hun omgeving. Ook kan het aantal kinderen dat voor opvang in aanmerking kwam, een indicatie zijn van de evolutie van de sociale situatie binnen hun regio.

30 KADOC Vlamingenstraat 79 3000 Leuven.

31 Liberaal archief/Liberas Kramerplein 23 9000 Gent.

32 Algemeen Rijksarchief, Inventaire des archives du Ministère de l'Intérieur au Havre relatives aux Colonies scolaires belges en France et en Suisse, 1914–1919 / M. Amara. Identificatie van de toegang: BE-A0510 / I 412

33 G. Kuyle, 'Schoolkolonies', *Exilium Children of the little corner never conquered. https://oorlogskantschool.wordpress.com/schoolkolonies-2/*

34 *In Flanders Fields kenniscentrum*. https://www.inflandersfields.be/nl/kenniscentrum

Literatuurlijst

P. Tognon, *Kolonie de Beeckman, Asch* (As 2020).
J. Lantmeeters, *Vliegveld Asch* (Genk 2017).
C. Sallaerts, *Van schoolkolonie tot kinderopvangcentrum* (Masterscriptie KU Leuven 1986).
M. Vermandere, *Wij zijn goed aangekomen! Vakantiekolonies aan de Belgische kust* 1887–1980 (Gent 2010).
L. Selis, *Kinders van den Yzer* (Oostende 2020).
A. Provoost, *Kinderen van de IJzer* (Amsterdam 2021).
K. Descheemaeker, *Diestersweg's Hulpkas voor behoeftige Schoolkinderen te Antwerpen*', Vlaamse Stam, 55 (2019) 311–319.
S. Gelaesen, *Het dagelijks leven in Limburg tijdens WOI* (PLX Hasselt Scriptie bachelor Nederlands-Geschiedenis Academiejaar 2013–2014).

Biografie

Paul Degraeve (° Niel-bij-As 1945) studeerde Toegepaste Economische Wetenschappen aan de KU Leuven. Naast zijn voormalige functies van voorzitter van de Heemkundige Kring Ter Ham van Steenokkerzeel, secretaris-penningmeester van Heemkunde Vlaanderen en bestuurder van de vzw Histories is hij nog steeds actief als secretaris van de provinciale koepelorganisatie Heemkunde Vlaams-Brabant. Hij publiceerde tal van artikelen in lokale en regionale heemkundige tijdschriften. Zijn lezingen behandelden bij voorkeur 'vergeten' onderwerpen van onze geschiedenis, zoals onder meer het noodgeld tijdens de Eerste Wereldoorlog en Verapaz, onze eerste kolonie.